

Slavnostní vjezdy českých králů do Horní Lužice ve 14. a 15. století*



Lenka Bobková

CEREMONIAL ROYAL ARRIVALS OF BOHEMIAN KINGS IN UPPER LUSATIA IN THE 14TH AND 15TH CENTURY

Upper Lusatia, a region consisting of the Bautzen and Görlitz districts, was for many years part of the power structure of the Bohemian rulers. From the end of the 11th century until the year 1253 it was ruled by the Premyslides, and in the 14th century the Luxembourgs incorporated Upper Lusatia into the Lands of the Bohemian Crown and it remained their part until 1635. The main forms of presentation of the king's power in the Crown Lands in the Middle Ages and early modern era were oath-taking journeys, which involved an oath of allegiance sworn by a country to a ruler and his ceremonial arrival and reception in a selected town. The form of this ceremony known as *adventus regis* evidently became fixed in Upper Lusatia in the reign of the Luxembourgs though we find scant mentions of them in contemporary sources. The study endeavours to re-enact the royal arrivals and presents an overview of the journeys of Bohemian kings to Upper Lusatia in the 14th and 15th century.

KEYWORDS:

Crown of the Kingdom of Bohemia; Upper Lusatia; Bohemian kings; *adventus regis*; oath-taking journeys; 14th-15th century

Do mocenské sféry českých panovníků se Horní Lužice dostala již v poslední třetině 11. století, pevně se k jejich panství přimkla nejpozději kolem roku 1158 a v rukou Přemyslovců zůstala až do roku 1253, kdy ji jako věno české princezny získali braniborští Askánci. S Čechami jsou v hornolužické historiografické tradici spojovány i počátky největších a nejvýznamnějších měst regionu Budyšina a Zhořelce, k nimž se váží také pozdější slavnostní vjezdy českých králů. Budyšín byl starobylym centrem země, Zhořelec se postupně stal nejbohatším městem na hornolužické obchodní komunikaci zvané *Via regia*, či prozaičtěji Horní cesta (*Hohe Straße*), která vedla z Erfurtu do Slezska a odtud dále na východ do Haliče.¹

Po vymření braniborských Askánců obnovil českou vládu nad Budyšínem a Zhořelcem první z králů nové dynastie, Jan Lucemburský. Z rodného hrabství a jeho okolí si přinesl poněkud odlišné politicko-mocenské představy, než jaké panovaly po létech interregna, které zavládlo po smrti posledního Přemyslovce Václava III., v době čtyři roky trvajícím zápasu o trůn. Toto interregnum definitivně skončilo nástupem mladého lucemburského hraběte Jana, který si postupně vybudoval vlastní politickou koncepci, do které promítl své západoevropské zkušenosti. V závěru prvního dese-

* Tato studie vznikla díky podpoře grantu GAČR č. 17-01205S: *Královská Horní Lužice. Panovnícká reprezentace — mechanismy vlády — symbolická komunikace 1319/29–1635*.

1 Popis cesty naposledy Rainer AURIG, *Via regia — Eine Verbindung aus der Vergangenheit in die Zukunft*, in: Winfried Müller — Swen Steinberg (edd.), *Via regia. Bewegung und Begegnung*. Katalog zur 3. Sächsischen Landesausstellung (Görlitz 2011), Dresden 2011, s. 28–32.



tiletí své vlády upustil od nekompromisního postoje vůči šlechtické opozici, který hájila královna, se zemskou aristokracií začal jednat pragmaticky a zcela volné ruce si ponechal pro politiku zahraniční a expanzivní. Ovládnutí dalších území zvyšovalo nejen jeho mocenskou prestiž vně království, ale také mu poskytovalo větší, na české šlechtě nezávislý, manévrovací prostor politický, strategický i ekonomický. Výsledkem jeho územních snah bylo podstatné rozšíření Českého království, k němuž přibyla Horní Lužice, neboli Budyšínsko a Zhořelecko, většina slezských knížectví a Chebsko jako říšská zástava.

Teritoriálně i mocensko-strukturálně změněná podoba českého státu si vyžádala také nové formy politicko-správní komunikace mezi připojenými zeměmi a centrem, reprezentovaným v první řadě panovníkem. Prezentace královské moci v tzv. vedlejších zemích měla různé roviny, od panovnických nařízení počínaje, přes osobní návštěvy, jmenování králových zástupců neboli zemských hejtmanů, různá oboustranná poselství, až po iniciativy stavební či mecenášské. Základním úkonem právního významu bylo složení holdu panovníkovi neboli slibu věrnosti a poslušnosti příslušnou zemí, a ze strany panovníka písemně vyjádřeným slibem dodržování práv a privilegií příslušné země. Přísaha mohla mít podobu lenního slibu skládaného individuálně konkrétními leníky nebo podobu korporativní, pokud ji pronesli reprezentanti země, která patřila pod bezprostřední moc krále (imediátní země). Složení holdu nebylo, respektive nemuselo být vázáno na konkrétní místo, byť jeho dějištěm byla často Praha.

Neméně významnou událost pak představovala první neboli holdovací cesta panovníka do příslušné země. Směřovala většinou do správního centra daného teritoria, případně jiného důležitého města, a byla spojena se slavnostním vjezdem, který postupem času dostal víceméně ustálenou ceremoniální podobu.² Tento *adventus regis*, známý po celé Evropě, byl v literatuře již mnohokrát popsán teoreticky i na konkrétních příkladech. A pozornosti historiků neunikly ani holdovací cesty českých králů do korunních zemí, z nichž podrobněji byly zpracovány panovnické vjezdy na Moravu a do Slezska.³ Pro Horní Lužici ucelenější přehled holdovacích cest ve středověku zatím chybí, což se pokouší doplnit následující studie.

2 Gerd ALTHOFF, *Huld. Überlegungen zu einem Zentralbegriff der mittelalterlichen Herrschaftsordnung*, in: Gerd Althoff, *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*, Darmstadt 1997, s. 199–229; z novějších prací např. studie k pozdnímu středověku a ranému novověku in: Peter JOHANEK — Angelika LAMPEN (edd.), *Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt*, Köln — Weimar — Wien 2009; Tomáš BOROVSKÝ — Robert ANTONÍN, *Vjezd středověkého panovníka do města — mezi ideálem a realitou*, in: *Ideje, iluze a realita v dějinách (Acta historica Universitatis Silesianae Opavien-sis 2, 2009)*, Opava 2009, s. 39–59, kde je i shrnuta starší literatura.

3 Robert ANTONÍN — Tomáš BOROVSÝ, *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009; Mlada HOLÁ, „*Fuit honorifice susceptus*“: *holdovací cesty českých panovníků do Vrat-slavi v pozdním středověku*, in: Lenka Bobková — Jana Konvičná (edd.), *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století (Korunní země v dějinách českého státu III)*, Praha 2007, s. 273–299; souhrnně Mlada HOLÁ, *Holdovací cesty českých panovníků do Vrat-slavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*, Praha 2012.

CESTY LUCEMBURKŮ DO HORNÍ LUŽICE



Holdovací jízdy českých králů do vedlejších zemí a jejich návštěvy v nich lze podrobněji sledovat od vlády králů Jana a Karla IV. Pro uskutečnění ceremoniálního vjezdu byla vhodná především větší, výstavná města, která disponovala dostatečnou ubytovací kapacitou, poskytovala veřejný prostor pro větší shromáždění a byl v nich k dispozici i odpovídající počet duchovních osob i prostor pro církevní slavnosti, jež představovaly nedílnou součást všech ceremoniálů. Panovnické návštěvy dávaly městům zároveň příležitost k vlastní reprezentaci a k získání královské přízně, byť na úkor značných finančních obětí. V Horní Lužici uvedené předpoklady měl Budyšín, „hlavní město“ regionu se zeměpanským hradem Ortenburgem a s jedinečnou kolegiální kapitulou sv. Petra. Díky příhodné poloze i politické situaci za askánské vlády se jako druhé nejvýznamnější hornolužické město prosadil bohatý Zhořelec.

Pro lucemburskou dobu se bohužel žádný popis průběhu královských návštěv v uvedených městech nezachoval. Až pro poslední čtvrtinu 14. století poskytují pro jejich postižení dílčí, ale zároveň neobyčejně cenný materiál zhořelecké radniční účty.⁴ Sdělnější prameny máme až pro 15. století (zlomky zhořeleckých análů), k panovnickým návštěvám se vrací také raně novověké kroniky Budyšína a Zhořelce, sepsané patrně na základě nám neznámých dokumentů, starších nedochovaných záznamů či ústní tradice.

Jan Lucemburský po vymření braniborských Askánců (1319) nezískal celou Horní Lužici, ale pouze Budyšínsko, zatímco Zhořelecko připadlo slezskému knížeti Jindřichu Javorskému. Hold reprezentantů Budyšínska, tj. měst Budyšína, Löbau a Kamenze a lenní šlechty z celého regionu, Jan přijal na konci srpna roku 1319 v Praze.⁵ Na oficiální návštěvu Budyšína ale zatím nepomýšlel, neboť byl zcela zaměstnán říšskou politikou a starostmi v Lucembursku. Další Janovy územní plány směřovaly do Slezska, aniž by však ztratil ze zřetele zbývající část Horní Lužice. A úspěchy ve Slezsku mu k jejímu získání vydatně pomohly. Jindřich Javorský byl nakonec v roce 1329 ochoten králi Janovi za náhradu Zhořelecko uvolnit, přičemž mu až do konce života zbylo k užívání město Lubáň a některé državy v povodí Nisy.⁶ K povolnosti slezského knížete patrně nepřímo přispěl i tlak Zhořelce, který chtěl přejít pod moc českého krále. Město podle svědectví Petra Žitavského dokonce

4 Nejstarší svazky účtů (1375/77–1389) jsou dnes uloženy ve vratslavské univerzitní knihovně, viz Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Rękopisów (dále BUWr.), Akc. 1948, 588, mladší svazky v téměř kompletní řadě uchovává Ratsarchiv Görlitz (dále RAG). Nejstarší záznamy zpřístupnil Richart JECHT in *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III, Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen bis 1419* (dále CDLS III), Görlitz 1905–1910.

5 Jan 31. srpna všem slíbil, že zemi nezczizí a že bude zachovávat všechna její privilegia. Viz Gustav KÖHLER (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris I*, Görlitz 1856 (dále CDLS I), s. 228–230, č. 160.

6 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*, ed. Josef Emler, Praha 1890 (dále RBM III), s. 606 an., č. 1550, 1551. Blíže k okolnostem předání viz Robert ANTONÍN — Dalibor PRIX in: Zdeněk Jirásek (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 254–259; Lenka BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, Praha 2018, s. 295 an.



vypravilo poselstvo do Paříže, aby složilo hold kralevici Karlovi jako svému budoucímu pánovi.⁷

Po uzavření dohod s Jindřichem Javorským odjel král Jan do Zhořelce, aby „naše město a zemi Zhořelec“ (*civitas nostra et terra Goerlitz*) prohlásil dne 19. května 1329 za inkorporovanou část České koruny (*corone et mense regni nostri Boemiae*).⁸ Král byl nepochybně ve městě obřadně uvítán a od shromážděných reprezentantů města i zemské lenní šlechty přijal hold se slibem věrnosti. Ze Zhořelce se vzápětí vypravil do Budyšína, kam osobně také vstupoval poprvé a můžeme tudíž předpokládat, že mu město připravilo odpovídající slavnostní vjezd, patrně spojený se slibovaným opakovaným holdem. Zda se král ubytoval na Ortenburgu nebo v některém z měšťanských domů, případně ve zdejším minoritském klášteře, nevíme.

Královův pobyt v Budyšíně dokládají dvě zde datované listiny. První se týkala královské ochrany nad zdejší kapitulou (21. května 1329), ve druhé se obracel ke Zhořelecku, pro něž ustanovil pravomoci fojtského soudu⁹ a jistě nejpozději při této příležitosti také fojtský úřad obsadil, snad Jindřichem z Donína, který jako *advocatus provincialis in Goerlitz* vystupuje v roce 1334. V Janově ustanovení fojtského soudu najdeme ještě jednu zajímavou informaci, totiž o existenci zeměpanského domu, v němž (*in unserm Hof ze Gerlicz*) se mohl soud konat.¹⁰ Šlo patrně o někdejší askánský hrad stojící na vyvýšenině nad tokem Nisy poblíž kostela sv. Petra a Pavla. Je možné, že v něm Jan při svém pobytu ve Zhořelci bydlel a na prostranství před kostelem mohla také o několik dní dříve proběhnout zmiňovaná holdovací přísaha. Poslední jednání o předání Zhořelecka proběhlo ve Vratislavi, kde se k odstoupení území vyjádřil Jindřich Javorský za účasti mnohých svědků, mezi něž patřila nejen slezská knížata, ale také míšeňský biskup Vítek, do jehož diecéze Zhořelecko i Budyšínsko patřilo, a také Janův věrný stoupenec, saský kurfiřt Rudolf.¹¹

Za hlavní správní centrum spojených hornolužických regionů ale Jan považoval Budyšín, kde také v prostorách zeměpanského hradu Ortenburgu úřadoval jím jmenovaný celozemský hejtman (*capitaneus*), zde označovaný jako zemský fojt (*Landvogt*), i další správní instituce.¹² Během své vlády se Jan prokazatelně objevil v Budyšíně ještě dvakrát. V srpnu roku 1339 zde spolu s králem Karlem jednal s Boleslavem III. Lehnickým a jeho syny Václavem a Ludvíkem, tj. s Karlovými bratřenci, v květnu 1345 se v Budyšíně zastavil po návratu ze své třetí křížové výpravy na

7 Viz Zbraslavská kronika, in: *Fontes rerum Bohemicarum IV* (dále FRB), ed. Josef EMLER, Praha 1884, s. 300. Richard JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, Görlitz 1926, s. 57, důvodně předpokládá, že jednání mezi Zhořelcem a Janem trvala již od roku 1325.

8 CDLS I, s. 278–280, č. 199.

9 Spadat pod něj měla lenní šlechta a měšťané Zhořelce, zatímco sedláci příslušeli pod pravomoc dědičného rychtáře a městského soudu. Viz CDLS I, s. 282 an., č. 201.

10 CDLS I, s. 282, č. 201.

11 CDLS I, s. 285–287, č. 203 (14. srpna 1329).

12 K hejtmanské správě v Horní Lužici za Lucemburků viz Lenka BOBKOVÁ, *Kariéra ve službách krále. Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků (1319–1437)*, in: Lenka Bobková — Martin Čapský — Irena Korbelářová a kol., *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*, Opava 2009, s. 151–166.



Litvu.¹³ Schůzka s lehnickými knížaty byla jistě připravena a mohla ji provázet i nějaká slavnost. V druhém případě šlo zřejmě o běžný průjezd městem, pouze shodou náhod doložitelný. Horní Lužici totiž král většinou projížděl na cestách do Slezska, takže s většinou Janových pobytů ve Vratislavi můžeme spojit i přenocování v Budyšíně nebo Zhořelci. Zvýšená frekvence cest do Horní Lužice jistě také přispěla k zájmu krále o vytýčení bezpečné komunikace, kterou ze své moci preferoval a zajistil systémem průvodních cel (*Geleit*). Prosazovanou spojnicí představovala tzv. Žitavská cesta, vedoucí z Prahy přes Mladou Boleslav, Mimoň, Jablonné v Podještědí a Lückendorfským průsmekem dále do Žitavy, z níž vedla do Zhořelce nebo do Budyšína.¹⁴ Žitava byla zároveň i obvyklým místem přenocování královské družiny před vstupem na území Horní Lužice a zůstala jím i v dalších stoletích.

Karel IV. otcovy teritoriální úspěchy stvrdil z moci římského krále 7. dubna 1348, kdy Budyšínsko a Zhořelecko spolu se slezskými knížectvími inkorporoval k České koruně. Po své císařské korunovaci toto ustanovení proklamoval znova a příslušnou listinu zpečetil zlatou bulou.¹⁵ Karel také velmi dbal na prezentaci a reprezentaci královské moci. Staral se jak o její politicko-správní naplnění jmenováním spolehlivých hejtmanů, tak o okázalou demonstraci majestátu při vjezdech a holdech, stejně jako o její zhmotnění v královských domech či různých symbolech.¹⁶

V císařově politicko-teritoriální politice obrácené na sever od stávajících hranic České koruny, do Dolní Lužice a Braniborska, zaujímal Horní Lužice velmi důležité místo, což se odrazilo i v Karlových opakovaných pobytech v Budyšíně. Objevil se v něm již v roce 1348, kdy se angažoval ve prospěch falešného Waldemara v Braniborsku v naději na ovládnutí Dolní Lužice. V Budyšíně se tehdy setkal s míšeňským markrabětem Fridrichem II. (krátce před jeho smrtí), aby ho získal na svou stranu v boji s nepřátelským wittelsbašským táborem. A poslední dějství tohoto několikaletého zápasu se odehrálo právě v Budyšíně, kam Karel na počátek února roku 1350 svolal mimořádnou schůzku takřkajíc na nejvyšší úrovni.¹⁷ Kromě synů někdejšího císaře Ludvíka Bavora byli pozváni dánský král Waldemar IV., vévoda Erich Lauenburský

13 L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, s. 193 an.

14 Wilhelm FEISTNER, *Zur Geschichte Zittau-Prager Strasse*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (dále jen MVDGB) 18, 1880, s. 146–154; Ivan VÁVRA, *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie* 12, 1974, s. 27–91.

15 Lenka BOBKOVÁ, *Koruna království českého*, in: František Šmahel — Lenka Bobková (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 124–140. K inkorporacím obecně Hedwig SANMANN von BÜLOW, *Die Inkorporationen Karls IV. Ein Beitrag zur Geschichte des Staatseinheitsgedankes im späten Mittelalter*, Marburg 1942.

16 Lenka BOBKOVÁ, *Corona Regni Bohemiae und ihre visuelle Repräsentation unter Karl IV.*, in: Jiří Fajt — Andrea Langer (edd.), *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, Berlin — München 2009, s. 120–135; Lenka BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: Táž — Jana Konvičná (edd.), *Rezidenční a správní centra v zemích České koruny (Korunní země v dějinách českého státu III)*, Praha 2007, s. 23–48.

17 Lenka BOBKOVÁ, *Budyšín, místo diplomatických schůzek Karla IV.*, in: Viktor Kubík (ed.), *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanorum Imperium. Sborník k poctě Jiřího Kuthana*, Praha 2005, s. 103–114.



(obou se dotýkaly braniborské záležitosti), Ruprecht Falcký, markrabata míšeňská, saský vévoda Rudolf a významní církevní hodnostáři. Karel v Budyšíně mimo jiné zpečetil nedávno uzavřené přátelské úmluvy s Wettiny a především dospěl k dohodě s Wittelsbachy, Ludvíkem Braniborským, Ludvíkem Římanem a Otou. Uznal jejich práva na Braniborsko a Dolní Lužici, oni se naopak zřekli jakýchkoliv nároků na Horní Lužici a definitivně se Karlovi podřídili jako římskému králi. Dne 16. února 1350 mu složili hold a zavázali se vydat mu dosud zadržované říšské insignie. Při budyšínské schůzce Karel vystupoval v dvojroli římského a českého krále, na jehož území k setkání došlo. Navíc Budyšín ležel na půli cesty mezi Čechami a wittelsbašskými državami v Braniborsku a nebylo z něj daleko na hranice území ovládaného míšeňskými Wettiny.

Město zřejmě splňovalo i požadavky se schůzkou spojené, tj. bylo schopno poskytnout vzácné společnosti odpovídající zázemí materiální i duchovní (díky zdejší kolegiální kapitule). Prominentní účastníci delegací spolu s hlavními hosty schůzky sdíleli patrně přístřeší hradu Ortenburgu i měšťanských domů, ale veškerá jejich čeleď zřejmě zaplnila i prostory vně hradeb. V rozmezí 1. až 21. února Karel IV. v Budyšíně zpečetil úctyhodný počet 49 listin pro různé příjemce.¹⁸ Na jejich zhotovení se musela podílet řada notářů přítomných panovníků a pomáhat jim mohli i někteří kanovníci zdejší kolegiáty.

Do Budyšína Karel IV. zavítal ještě několikrát. Pro pochopení státoprávních norem a zvyklostí je zajímavý jeho pobyt ve městě o svatodušních svátcích roku 1364 (12. května). Do Horní Lužice odjel z Brna, po uzavření lucembursko-habsburských dědických smluv. Podle historiografické tradice Horní Lužice císaře doprovázel jeho zeť Rudolf Habsburský, jemuž údajně reprezentanti země složili hold jako eventuálnímu budoucímu pánovi, ačkoliv Karel v této době již měl svého nástupce, syna Václava (IV.). V Budyšíně se Karel zúčastnil spolu s pražským arcibiskupem letničních slavností, v jejichž rámci Arnošt z Pardubic proslovil německy (v lidové řeči) kázání. Shodnou okolností šlo o jedno z jeho posledních vystoupení, protože 30. června téhož roku v Roudnici nad Labem zemřel.¹⁹ V Budyšíně se císař objevil ještě v prosinci roku 1369 a v kontextu boje o Braniborsko je třeba vidět Karlův vánoční pobyt v Budyšíně v roce 1371.²⁰

Význam, který Karel přikládal Budyšínu jako centru Horní Lužice, se promítl i do jeho politicko-reprezentativní strategie. Císařovo úsilí o ustavení určitých ceremoniálních pořádků dokládá, že do připravovaného zákoníku zvaného *Maiestas Carolina*

18 *Monumenta Germaniae Historica* (dále jen MGH), *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum X*, ed. Margarete Kühn, Weimar 1991, s. 6–47, č. 12–61.

19 Lenka BOBKOVÁ, *Arnošt z Pardubic, přední diplomat Karla IV.*, in: táž — Ryszard Gładkiewicz — Petr Vorel (edd.), *Arnošt z Pardubic (1297–1364). Osobnost — okruh — dědictví*, Wrocław — Praha — Pardubice 2005, s. 43–58, zde s. 55.

20 Lenka BOBKOVÁ, *Markrabství braniborské v rukou Lucemburků*, in: táž — Jana Konvičná (edd.), *Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–17. století (Korunní země v dějinách českého státu II)*, Praha — Ústí nad Labem 2005, s. 159–190; Tomáš STRAKA, *Získání Braniborska Karlem IV. — koupě nebo dobytí?* HOP 7, 2015, č. 1, s. 130–147.



zařadil paragraf o povinnosti připravit panovníkovi slavnostní vjezd.²¹ V korunních zemích měl povinnost uspořádat *adventus regis* vedle Vratislavi také Budyšín.²² Důležitou roli symbolu zeměpanské moci hrál v Budyšíně i hrad Ortenburg, impozantní již svou polohou na vysoké skále nad meandrem řeky Sprévy i svou starobylostí. Pro příchozí ze západu i severu představoval nedostupnou pevnost i ochranu města ležícího východně od hradu a odděleného od něj příkopem. Za Karla IV. proběhly na Ortenburgu rozsáhlejší úpravy, jejichž stopy ale zahladily požáry (1400, 1441) a nové přestavby.²³

Karel nechal postavit královský dům také ve Zhořelci. Palác byl situován do prostoru při městských hradbách v těsné blízkosti věžové brány (později zvané *Frauenturm*), jíž se vstupovalo do města od západu, tj. od Žitavy. Lze říci, že právě v těchto místech vyústila Žitavská cesta do Horní neboli Královské cesty a že panovník tímto gestem podtrhl královská opatření preferující právě tuto spojnici proti komunikacím míjejícím ve směru do Slezska Zhořelec.²⁴ Vzpomenutou branou také panovníci přijíždějící z Čech nejčastěji vstupovali do města.

Největší slávu zažil zhořelecký královský dům za krátkého života Karlova syna Jan (1370–1396), pro něhož císař ze Zhořelecka vytvořil v roce 1377 samostatné vévodství

-
- 21 Inspiraci mohl Karel čerpat z vlastních zkušeností z říše, Francie i Itálie, kde slavnostní vjezdy zažil zvláště v Parmě v době trvání lucemburské italské signorie. Viz Lenka BOBKOVÁ, *Jak v roce 1331 vítali krále Jana v Parmě*, in: Eva Doležalová — Petr Sommer (edd.), *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou*. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu, Praha 2016, s. 434–444.
- 22 Stejnou povinnost měla ještě Praha a Kutná Hora. Mlada HOLÁ, *Pobyty Karla IV. a jeho dvora ve Vratislavi v letech 1348–1372*, in: Dana Dvořáčková-Malá (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku*, Mediaevalia Historica Bohemica (dále MHB), Supplementum 1, Praha 2006, s. 163–189, zde s. 166; *Maiestas Carolina*, ed. Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, München 1995, s. 58.
- 23 Joachim MEFFERT, *Die Ortenburg in Bautzen — Der archäologische Forschungsstand und die Ausgrabungen von 1999–2001*, in: Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 44, Dresden 2002, s. 75–178; Kai WENZEL, *Die Kapellen St. Georg und St. Marien*, in: Silke Kosbab — Kai Wenzel, *Bautzens verschwundene Kirchen*, Bautzen 2008, s. 16–51, zde s. 31.
- 24 Zákaz užívání cest míjejících Zhořelec vydal již král Jan 28. května 1341, viz *CDLS I*, s. 339 an, č. 242; Karel se obdobně vyjádřil 2. března 1351, viz Joachim PROCHNO, *Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437*, Neues Lausitzisches Magazin 113, 1937, s. 143, č. 183; zákaz obsahuje také Karlova obsáhlá konfirmace práv a svobod Zhořelce z 11. května 1356, viz *RBM VI*, č. 346, s. 185. Zákaz přímé cesty ze Žitavy přes Frýdlant opakoval ještě Václav IV. v roce 1418. Karel také 29. května 1361 přikázal udržovat cestu v Lückendorfském průsmyku v přijatelné šíři, vyjádřené poněkud kuriózním způsobem. Měla být široká na vzdálenost dráhy kamene velikosti pěsti hozeného pravou rukou („*per ictum lapidis maioris, qui dextra manu hominis comprehendi poterit*“), viz *RBM VII*, s. 539, č. 899. Lenka BOBKOVÁ, *Karlsfried, královský hrad na Žitavské cestě*, in: Gunter Oettel (ed.), *Die Besiedlung der Neisserregion. Urgeschichte, Mittelalter, Neuzeit*, Zittau 1995, s. 81–86; Richard NĚMEC, *Žitavská cesta a založení celestinského kláštera na Ojvíně v intencích územní politiky Karla IV.*, in: *Historická geografie* 31, 2001, s. 211–226.



s rezidenčním sídlem právě v tomto paláci. Svého mladičkého syna opakovaně navštívila císařovna Alžběta (1377, 1379, 1390).²⁵ V roce 1381 za bratrem zajela princezna Anna a na cestě do Vratislavi se u něho zastavil také král Václav IV. Zhořelečtí mu připravili slavnostní uvítání 12. června 1381. Město krále uctilo francouzským vínem, pivem, masem a chlebem a vydalo také nemalý peníz na zajištění blíže neurčených slavností (zaplatilo herce, strážce bran, posly, kuchaře a další, přesněji nejmenované osoby). Bez dárků neodešli ani panovníkovi vznešení průvodci: magdeburský arcibiskup Ludvík Míšeňský († 17. února 1382), biskup Konrád III. z Lübecku, ani hornoluzický zemský fojt Beneš Berka z Dubé.²⁶ Vyvrcholení návštěvy českého krále představovalo ukončení mnohaletého sporu mezi Žitavou a Zhořelcem kvůli užívání cest, vývozu piva a prodeji borytu. Václav IV. pobyl také v Budyšíně, kde zřejmě přijal hold měst a šlechty Budyšínska.²⁷

Po smrti Jana Zhořeleckého připadlo jeho vévodství zpět do rukou českého krále. Václav IV. ho nikomu již jako léno neudělil a ujal se vlády nad celou Horní Lužicí. Emancipační proces, jímž Zhořelec za poslední léta prošel, ale již nebylo možné zastavit. Město se etablovalo jako značně samostatné správní a politické centrum Zhořelecka a stalo se víceméně rivalem Budyšína, který nadále zůstal sídlem zemského fojta zastupujícího krále v celé zemi.

Václav IV. se do Horní Lužice vypravil podruhé až v roce 1408, a to za značně vyhrocené situace. Přijížděl po třech letech od nepokojů, které se odehrály v Budyšíně i ve Zhořelci mezi městskou radou a řemeslníky nespokojenými s obsazováním městských rad a přílišné moci v dalších právech. Václav sice Budyšínu potvrdil v roce 1391 nejen svobodnou volbu rady, ale i zastoupení řemeslníků v ní, nicméně nedořešené zůstaly spory o práva k šenkování piva a vína.²⁸ Nespokojení měšťané se ráno 29. května 1405 vydali k radnici, již radní raději spěšně opustili, uprchnout se nepodařilo pouze jednomu z nich.²⁹ Okamžitě byla zvolena nová městská rada, o jejíž

25 CDLS III, s. 79, ř. 25, 80, ř. 24; R. JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, s. 92; naposledy k Janově osobnosti i jeho zhořelecké rezidenci Lenka BOBKOVÁ — Mlada HOLÁ — Tomáš VELIČKA — Jan ZDICHYNEC, *Jan Zhořelecký. Třetí syn Karla IV.*, Praha 2016.

26 CDLS III, s. 80n. Konkrétně město vydalo peníze „jocularibus, torwertern, cursoribus, cocis et aliis diversis“.

27 Dne 13. června 1381 prikazoval Václav IV. ze Zhořelce Žitavě, aby ukončila spor se Zhořelcem, RAG, Urkunden, sign. 114/79. Konflikty se však nevyřešily a vypukly znovu již roku 1382; obě města vedla též dlouholeté spory kvůli dovozu a prodeji borytu.

28 Václavova listina datovaná 17. ledna 1391 na Žebráku je uložena v Staatsfilialarchiv Bautzen, Urkunden, Nr. 066. Jako její relátor je uveden Cunati Koppler a olomoucký kanovník Franciscus.

29 K událostem v Budyšíně v roce 1405 a 1408 Richard REYMANN, *Geschichte der Stadt Bautzen*, Bautzen 1902, s. 21–23; na základě kronikářských zpráv naposledy Jörg SCHGALIN — Henrik STEGLICH, *Bautzener Handwerkeraufstand 1405 und königliches Blutgericht 1408*, in: Gerd Schwerhoff — Marion Völker — Silke Kosbab (edd.), *Eide, Statuten und Prozesse. Ein Quellen- und Lesebuch zur Stadtgeschichte von Bautzen 14.–19. Jahrhundert*, Bautzen 2002, s. 62–67. Autoři se opírali o kronikářský záznam z archivu města Budyšína, Stadtarchiv Bautzen (dále jen StA Bautzen), sign. U III 35 a o podrobnou kroniku Christiana Gottlieba Platze, StA Bautzen, sign. U III 200/5.



schválení ale nepožádali krále, ani jeho zástupce, zemského fojta Boleslava Minstrberského. Ke svému činu si zvolili vhodný čas, neboť král byl zaneprázdněn problémy v Čechách a fojt nebyl v Budyšíně přítomen. Vzbouřenci proto oblehli Ortenburg, který bránil Boleslavův syn, jehož otec s pomocí Jošta Moravského osvobodil až po krvavém boji 8. září 1405. K uklidnění přispělo jmenování nové rady a opatrné chování minstrberského knížete i krále. Ani jeden z nich nesáhnul po represáliích, Václav IV. pouze jmenoval nového zemského fojta, jímž se stal hornolužický šlechtic a dobrý znalec poměrů v zemi Otta z Kittlitz.

Nikdo už patrně nečekal, že se král k událostem roku 1405 někdy vrátí. O to větší zděšení zavládlo v Budyšíně, když vyšlo najevo, že má v úmyslu potrestat někdejší vzbouřence. Václav IV. se k tomu rozhodl nejspíš již v Čechách nebo nejpozději v Žitavě, v níž se objevil 27. srpna 1408 a pobyl ve městě čtyři týdny. Zatím nebylo jasné, zda panovník zamíří do Budyšína nebo do Zhořelce, protože cílem jeho cesty byla Vratislav.³⁰ Tehdy se král zřejmě svým rozhořčením netajil, což dobře vytušila přítomná delegace města Zhořelce a hrozícího nebezpečí si byli vědomi i Budyšíňští, zvláště když vyšlo najevo, že Václav zamýšlí jet do jejich města. Blížící se neštěstí se snažili odvrátit navázáním styků s královým hofmistrem Lackem z Kravař a markrabětem Joštem, který byl někdy kolem 20. září v Budyšíně. Pomoci se však nedočkali. Možná kvůli vysoké míře králova hněvu, malé přesvědčivosti přímluvců, nebo nedostatečným či špatně mířeným darům.³¹

Do Budyšína Václav IV. dorazil spolu s královnou Žofií 26. nebo 27. září 1408. Zda jim město uspořádalo slavnostní vjezd, můžeme analogicky předpokládat, ale nemůžeme se opřít o jeho konkrétní popis. Jakékoliv případné pozitivní naladění obyvatel města zastřelo následující hrůzné divadlo, jehož vylíčení zaplnilo stránky mnoha budyšínských kronik.³² Jejich autoři barvitě vylíčili panovníkovo rozhořčení, krátký soud a vyřčení ortelu nad provinilými měšťany. Václav IV. z nich třináct nechal téměř okamžitě na náměstí popraviti, další museli opustit město. V dalších represáliích mu

30 Letmo zmiňuje R. JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, s. 141 (odvolává se na Franz Martin PELZEL, *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus I-II*, Prag 1788–1790, zde I, s. 538), sám se podrobněji zajímá o Zhořelecké a následnou návštěvu krále ve Zhořelci.

31 Přímluvce zmiňuje Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt*, Brno 2002, s. 631an. Jošt zřejmě s králem do Zhořelce nejel. Možná byl zklamán nečekanou Václavovou aktivitou.

32 Zprávu obsahují ale téměř všechny budyšínské kroniky, liší se jen rozsahem popisu. Podrobné líčení kromě již citované kroniky Christiana Gottlieba Platze, má např. kronika uložená v Domstiftsarchiv Bautzen, Mscr. 3516, p. 299–305; obdobný je v kronikách uložených v archivu města Budyšína, StA Bautzen, U III 165, p. 306–313, U III 188/2, p. 348–350. K budyšínským kronikám Erwin WIENECKE, *Die Chroniken der Stadt Bautzen und der gegenwärtige Stand ihrer Erforschung*, in: *Bautzener Geschichtshefte VI/2*, 1928, s. 174–182; naposledy Tino FRÖDE, *Die Bautzener Stadtchroniken, Betrachtungen der Beziehungen zu Böhmen*, in: Lenka Bobková — Jan Zdichynec ve spolupráci s Janou Nešněrovou a Zdeňkem Vaškem (edd.), *Geschichte — Erinnerung — Selbstidentifikation. Die schriftliche Kultur in den Ländern der Böhmisches Krone im 14. — 18. Jahrhundert (Die Kronländer in der Geschichte des böhmischen Staates V)*, Prag 2011, s. 344–352.



podle tradice zabránily prosby královny Žofie, která žádala o milost pro další obvinění.³³ Zhořelecká delegace byla popsáným událostem přítomna a snažila se krále uklidnit penězi a dárky, aby uchránila město podobných hrůz.

Krále pak doprovodila do Zhořelce, kde byl přivítán 5. října před reichenbašskou branou (*Reichenbacher Tor*).³⁴ Představitelé městské rady mu po slavnostním prosluvu předali symbolické klíče k městským branám. V průvodu, v němž byli i zhořelečtí minorité, vedli krále přes Horní náměstí k radnici. Trasu jim vymezovali po obou stranách ulice stojící městští soldáti. Václav IV. byl ubytován v těsné blízkosti radnice, v domě zvaném Schönhof. Pro jeho větší pohodlí, či pro lepší kontrolu panovníka ze strany města, nechala městská rada narychlo vybudovat mezi oběma domy dřevěnou lávku ve výši prvního poschodí. Královna Žofie byla ubytována v královském paláci a město jí darovalo pár rukavic. Na radnici pak král vyzval přítomné, aby mu předložili své stížnosti, ale žádné žaloby se nedočkal, spokojenost s vedením města vyslovil i zástupce řemeslníků. V atmosféře nejistoty a obav nikdo raději nechtěl předchodí kontroverze (1405) připomínat.

Král ve Zhořelci vydal také dvě pro Budyšín důležité listiny. Dne 19. října ukončil spory uvnitř města a výrazně podpořil pravomoci městské rady, v níž tradičně převažovala městská elita, reprezentovaná především držiteli právovérečných domů. Zrušil však privilegium z roku 1391 umožňující městu svobodnou volbu rady, jež měla do budoucna přísně trestat jakoukoliv neposlušnost. Listinu svým svědectvím stvrdil zemský fojt Ota z Kittlitz, Beneš z Donína, Albrecht z Koldic, nejvyšší kutnohorský horní písař Niklas z Prahy a probošt chotěšovského kláštera Sulek. Jako relátoři jsou uvedeni hofmistr Lacek z Kravař a královský notář Jan z Bamberka. Na listině vydané Václavem IV. o den později je navíc mezi testátory jmenován Hynek Hlaváč z Dubé a na Lipé. Uvedení mužové zřejmě tvořili jádro králova doprovodu a byli přítomni i budyšínským událostem. V posledně vzpomínané listině král — údajně na přímluvu Lacka z Kravař — zprostil Budyšín na osm let odvádění berně, čímž kompenzoval náklady a všechny těžkosti pramenící z pobytu dvora ve městě, ze vzpomínaných trestů a různých výdajů směřujících k uklidnění panovníkova hněvu.³⁵

Václav IV. během pobytu ve Zhořelci zřejmě ve svém hněvu ochladl, nepochybně i uchlácholen pozorným zacházením a vhodnými dary, k nimž patřilo např. víno a pivo v hodnotě jedné kopy a osmi pražských grošů.³⁶ Ve městě se pak odbyl hold zástupců měst Šestiměstí. Slavnosti byl přítomen nejen míšeňský biskup Těma z Koldic, ale také hosté z Vratislavi, Svídnice a Javora v čele s vratislavským hejtmanem

³³ Mezi popravenými byl i purkmistr z roku 1405 Fritz Flicker.

³⁴ Václavův pobyt ve Zhořelci popsal na základě zhořeleckých kronik Richard JECHT, *Fürstliche Besuche in Görlitz, Görlitz 1892*, s. 18–20.

³⁵ Listiny jsou uloženy in StA Bautzen, Urkunden 0106, 0107. Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*, Brno 2002, s. 632, píše, že někteří ze jmenovaných pánů odjeli z Budyšina do Drážďan k jednání s Wettiny ohledně boje o Königstein, ale zřejmě se tak stalo až po dokončení celé akce ve Zhořelci, tj. po 20. říjnu.

³⁶ *CDLS III*, s. 575, ř. 6. V radních účtech jsou vyčísleny i položky za strážce a umístění koní do maštálí.

Benešem z Choustníka.³⁷ Václav IV. opustil Zhořelec 20. října a vydal se za doprovodu slezských vyslanců do Vratislavi.

Léta po smrti Václava IV. překryly husitské války, které citelně zasáhly i Horní Lužici. Celá země zůstala na straně Zikmunda Lucemburského, jehož bez výhrad ctíla jako českého krále a svého pána. Slib věrnosti mu její zástupci složili při korunovaci a přítomni byli také vyhlášení první křížové výpravy proti kacířským Čechům ve Vratislavi 17. března roku 1420.³⁸ Vlastní holdovací cestu do Horní Lužice ale Zikmund nestihl podniknout. Vypravili se na ni až jeho nástupci z rodu Habsburků, kteří ale nezamířili do Budyšína, ale do Zhořelce.

ZHOŘELEC MÍSTO BUDYŠÍNA

Albrecht Habsburský jel stejně jako jeho předchůdci po Žitavské cestě a také se několik dní zdržel v Žitavě, nepochybně proto, aby se stačily domluvit podrobnosti další trasy průvodu. Proč však nejel do Budyšína, ale do Zhořelce, je obtížné určit. Svou roli jistě sehrála poloha města, možná i povědomí o rezidenční úloze města ve zhořeleckém vévodství, které po smrti Jana Zhořeleckého připadlo českému králi, zcela jistě však také úsilí Zhořeleckých, kteří nešetřili na pozornostech vůči příjždějícímu králi. O trase holdovací cesty se mohlo mluvit již ve dnech kolem Albrechtovy korunovace (29. června 1438), protože jí byli přítomni i reprezentanti hornolužických stavů, včetně města Zhořelce. Král jim 8. července vyslovil dík za účast a složený slib věrnosti a současně jim podle obvyklých zvyklostí slíbil zachovávat jejich práva a privilegia.³⁹

Po zprávě o chystané holdovací cestě Zhořeletci vyslali jednoho z hejtmanů městských vojáků za králem až do Brandýsa nad Labem. Dostihli mohutný průvod, který se pohyboval značně pomalu a teprve osmý den po odjezdu z Prahy vtáhl večer 24. října

³⁷ Ve zhořeleckých účtech jsou uvedeny položky za pohoštění uvedených hostí, viz *CDLS III*, s. 575; R. JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, s. 141 an. Další opatření vůči Zhořelci král již podnikal z Prahy. Podle listiny, která je známá pouze z opisu Bartholemea Sculteta, Václav IV. 13. října 1409 nakázal svému dvornímu soudci Lorenzovi Zeisselmeisterovi, kancléři Janovi biskupovi v Kaminu a podkomořímu Janovi provést revizi účtů starých rad, urovnat spory kolem volby, sesadit oblíbené radní a jmenovat novou radu. Ve Zhořelci došlo ke jmenování nové rady až po šesti týdnech 15. listopadu 1409. Proti všem zvykostem se objevili v radě dva zcela noví šefové (*Schöppen*), obměněna byla i většina ostatních, ze staré rady zůstalo pouze sedm radních. Viz *CDLS III*, s. 612, pozn. 1.

³⁸ Text přísahy ze zhořeleckých análů otiskl bez bližší datace Joachim Leopold HAUPT (ed.), *Scriptores rerum Lusaticarum* (dále jen SRL), NF 2, Görlitz 1841, s. 51; též R. JECHT, *Fürstliche Besuche*, s. 26. Přísaha je obsažena v rukopise označeném jako *Ex libris rerum gestarum Gorlic[ensium]*, 1356–1575, *UBWr.*, Mil. IV/73, p. 46. K přísahám viz Lenka BOBKOVÁ, *Českému králi a koruně chceme zachovávat věrnost. Lenní a holdovací přísahy v zemích České koruny v pozdním středověku na příkladu Slezska a Horní Lužice*, in: Martin Nodl — František Šmahel (edd.), *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století (Colloquia mediaevalia Pragensia 12)*, Praha 2009, s. 51–64.

³⁹ StA Bautzen, Urkunden 0209, 0210; editováno in *CDLS IV*, s. 35.



do Žitavy za svitu pochodní a záře ohňostroje.⁴⁰ Tam za Albrechtem Zhořelec vyslal delegaci tří radních, dále 40 koní a vozů (zřejmě s potravinami, které jsou vyčísleny v účtech samostatně), spolu s 300 muži strážního doprovodu (*trabantů*).⁴¹ Do Zhořelce Albrecht vstoupil 28. října zcela jistě branou Panny Marie (*Frauentor*), odkud byl jen kousek do reprezentačního Schönhofu, v němž byl podobně jako Václav IV. ubytován. Ve městě se král zdržel až do 12. listopadu.⁴²

Slavnostní hold představitelů Horní Lužice král přijal v sále zhořelecké radnice 2. listopadu 1438. Albrecht týž den potvrdil jako zhořelecký vévoda městu všechna dříve získaná privilegia od vévody Jana, králů Karla, Václava IV. a Zikmunda a jiných českých králů a vévodů zhořeleckých.⁴³ Panovník konfirmoval také práva zemské šlechty a dalším městům a klášterům. Ze Zhořelce Albrecht cestoval do Lubáně a potom dále do Vratislavi. Doprovázel ho mimo jiné hornolužický zemský fojt Albrecht z Koldic a jeho syn a zároveň zástupce Těma z Koldic.⁴⁴

V době interregna, jež následovalo po Albrechtově smrti, zůstávaly záležitosti vedlejších zemí v podstatě mimo dosah českého centra, neboť ani ustavená funkce zemského správce nedávala Jiřímu z Poděbrad dostatek pravomocí k řízení celé České koruny. Situace se změnila až po faktickém převzetí královské vlády synem Albrechta Rakouského Ladislavem Pohrobkem (* 22. února 1440), který byl 28. října 1453 v katedrále sv. Víta slavnostně korunován českým králem.⁴⁵ Reprezentanti hornolužické šlechty i měst dorazili do Prahy 15. listopadu 1453. Přísahu věrnosti složili Ladislavovi 24. listopadu a zavázali se, údajně s radostí (*gerne und gemeynlichin*), holdovací slib

40 Žitava králi holdovala 26. října. Viz Johannes Benedictus CARPZOVIUS, *Analecta Fastorum Zittaviensium Oder*, Zittau 1716, I, s. 188 an; Christian Adolph PESCHECK, *Handbuch der Geschichte von Zittau II*, Zittau 1837, s. 398.

41 Podle radničních účtů Zhořelečtí vyslali do Prahy purkmistra, jednoho radního a městského písaře (Johann Bereit z Jüterbogu), a to s 11 koni, aby králi složili hold, což město stálo 66 kop 6 grošů pražských. Viz *CDLS IV*, s. 33, k výdajům za potraviny viz tamtéž s. 46. Účty z let 1438–1440 jsou uloženy v RAG.

42 Zpráva o návštěvě Albrechta Habsburského ve Zhořelci se nachází v nejstarších zhořeleckých análech, které sepsal městský písař Johann Bereit z Jüterbogu; otiskl je Gustav KÖHLER (ed.) in: *SRL*, NF 1, Görlitz 1839, s. 218, 228. Pobyť v Horní Lužici zmiňuje též Johann Benedikt CARPZOV, *Analecta Fastorum Zittaviensium Oder Historischer Schauplatz Der Loeblichen Alten Sechs-Stadt des Marggraffthums Ober-Lausitz Zitta*, Zittau 1716, Bd. 1, s. 188. Podrobně viz též R. JECHT, *Fürstliche Besuche in Görlitz*, s. 25–28; TÝŽ, *Geschichte der Stadt Görlitz*, Görlitz 1926, s. 166. V den složení holdu Albrecht potvrdil městu Zhořelci všechna dosud získaná privilegia — *CDLS IV*, s. 47.

43 *RAG*, Urkunden 305/ 237, 306/ 237; *CDLS IV*, s. 47 an. Za vyhotovené písemnosti (tj. i další) město celkem zaplatilo 30 kop grošů.

44 Viz Albrechtovy písemnosti, *CDLS IV*, s. 53–55. K Albrechtovi z Koldic Viktor POHANKA, „Item eynem bothen kein der Sweidenicz zu dem von Colditz...“. *K itineráři svídnicko-javorského hejtmana a hornolužického fojta Albrechta z Koldic v časech kalicha*, Slezský sborník 112 (*Acta Silesiaca Opava*), 2014, s. 91–135.

45 Ke korunovací naposledy Petr ČORNEJ — Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české VI*, Praha 2007, s. 115; P. Čornej považuje za uznání Ladislava až jeho cestu do Horní Lužice. Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský* (České dějiny III/2), Praha 1918, s. 744–748.



zopakovat, pokud král přijede do Horní Lužice.⁴⁶ Někteří z vyslanců zůstali i v následujících měsících v Praze, aby sledovali počínání krále a jeho rádců, případně aby se dozvěděli, zda se panovník chystá na holdovací cestu a jak se na ni mají připravit.⁴⁷

Do vedlejších zemí se Ladislav rozjel na podzim roku 1454. Výprava měla obdobný scénář jako cesta Albrechta Habsburského, včetně konečného cíle ve slezské metropoli. Králi šlo nejen o hold Vratislavi, ale také o vyřešení sporů o lehnické knížectví.⁴⁸ Proto se pouze krátce zastavil ve Zhořelci a přes Lubáň a Lwówek Śląski (Löwenberg) spěchal do Vratislavi, kde setrval dva měsíce.⁴⁹ Vzhledem k tomu, že jsem Ladislavův pobyt ve Zhořelci již popsala na jiném místě, je možné ho pouze v základních obrysech připomenout.⁵⁰

Královský průvod byl velmi početný. Podle listu, který obdržela Žitava 11. listopadu od králova hofmistra Jiřího z Poděbrad, byl odhadován na 2 000 koní! Což znamenalo, že se město mělo připravit na ubytování nejen krále a jeho dvořanů, ale i jejich doprovodu a dalších lidí, nezbytných pro bezpečnost i materiální zajištění celého průvodu.⁵¹ Další „varování“ směřovalo do rukou v Praze dobře známého zhořeleckého městského písaře Johannese Bereita, jehož královský protonotář upozorňoval, že se

46 CDLS IV, s. 826: „Wir sweren zu got, unser liebun frauen und allen gottesheiligen, dem durchluchtigisten fürsten und herren herren Laszlaw konige zu Behem und seinen liplichen erben mannes geschlecht, und ab die nichten weren, der croen und dem konigreich zu Beheim hinfür getraw, gewertig und gehorsam zu sein, iren frommen zu betrachten und iren schaden zu wenden und in helffen und beystehen widder allermennglich, nymanden uszgenommen, noch allim unserm vermögen, getreulich und ungeferlich. Das bitten wir uns gott zu helffen und alle gotisheiligen.“ Úryvek je převzat z analů zhořeleckého matematika Bartolomea SCULTETA, *Annalium gorlicensium III*, p. 66–68, které jsou dnes uloženy v BUWr., Akc 1947 XI 3. Otiskl František PALACKÝ (ed.), *Fontes Rerum Austriacarum 20* (dále FRA), Wien 1860, s. 66–68.

47 Poslové Gregor Seligen a Johannes Bereit byli v Čechách ještě na počátku roku 1454. Psali do Zhořelce, že je třeba zůstat poblíž krále, aby získali dostatečné informace o jeho počínání a dění v centru České koruny. RAG, Sculteti Chronikon (stará sign. L. I 278; novou nemá), p. 340–34; úryvek editován in CDLS IV, s. 856–857.

48 Spor se táhl od roku 1449, kdy se o dědictví pro svého syna Fridricha ucházela Hedvika Břežská (dcera Ludvíka II. Lehnicko-Břežského a Alžběty Braniborské). V Čechách se však mělo za to, že lze lehnické knížectví považovat za odumřelé královské léno. Nicméně tento názor se neprosadil, Lehnice se postavila za Hedviku a jejího syna. Ladislav pak za svého pobytu ve Vratislavi jejich nároky uznal. Viz R. URBÁNEK, *Věk poděbradský 2*, s. 850–864.

49 K tomu Martin ČAPSKÝ, *Král obklopený kacíři. Slavnosti na počest Ladislava Pohrobka ve Svídnici a ve Vratislavi*, in: M. Nodl — F. Šmahel (edd.), *Rituály, ceremonie a festivity*, s. 65–76; M. HOLÁ, *Holdovací cesty*, s. 49–56.

50 Lenka BOBKOVÁ, *Přivítat a pohostit. Holdovací cesta krále Ladislava do Horní Lužice roku 1454*, in: Dana Dvořáčková-Malá — Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, MHB 12, Supplementum 3, Praha 2009, s. 253–270. Pobyt lze rekonstruovat na základě zhořeleckých radničních účtů, které výběrově zpřístupnil Richard Jecht in CDLS IV, s. 917–921. K pobytu Ladislava ve Zhořelci již Christian Gottlieb KÄUFFER, *Abriss der Oberlausitzischen Geschichte II*, Görlitz 1805, s. 176; R. JECHT, *Fürstliche Besuche in Görlitz*, s. 28–33.

51 BUWr., Akc. 1947/3, fol. 31^r; editováno v CDLS IV, s. 914; též F. PALACKÝ, FRA 20, s. 87.



na cestu do Zhořelce chystá také vévoda Ludvík Bavorský a že možná přijedou oba saští vévodové nebo alespoň jeden z nich.⁵² Očekával se také braniborský markrabě Albrecht Achilles. Všichni uvedení páni byli nějak vtaženi do tahanic o Lehnicko a měli přispět k zvýšení právoplatnosti jejich rozuzlení.

Naprostá většina význačných osob v doprovodu krále Ladislava však náležela k „českému“ dvoru. Výjimku představoval pouze mocný rakouský pán a králův blízký rádce Ulrich Eizinger. V čele dvorské suity stál *gubernátor* Jiřík z Poděbrad, dále k ní patřil nejvyšší kancléř Prokop z Rabštejna, vratislavsko-svidnický hejtman a právě jmenovaný hornolužický zemský fojt Jindřich z Rožmberka, nejvyšší maršálek Jindřich z Lipé, podmaršálek Bořita z Martinic, královští komoří a radové Jan Calta z Kamenné Hory a Procek z Kunštátu, mincmistr Jan Čábelický ze Soutic (*her Tschibig*), rada Jindřich z Michalovic a Jan Zajímač z Kunštátu. Z výčtu osob je patrné, že na jejich výběru měl rozhodující podíl Jiří z Poděbrad.

Královský průvod vyjel z Prahy 24. listopadu 1454 a za tři dny dospěl do Žitavy.⁵³ Scénář byl rutinní: přivítání, složení holdu a potvrzení privilegií ze strany krále.⁵⁴ Do Zhořelce zbývalo urazit ještě zhruba 30 km, tj. minimálně jeden den jízdy. Před zhořeleckou branou *Frauentor* průvod stanul o vigílii sv. Ondřeje, tj. v pátek 29. listopadu. Po přivítání a obligatorním symbolickém předání klíčů od městských bran vjel za hláholu zvonů mladý král do města. Byl skvostně oblečený a na hlavě ozdobený nikoliv korunou, ale věncem z růží (*Ringelrosen*).⁵⁵ I tentokrát byl pro vzácnou návštěvu připraven dům zvaný *Schönhof*, v němž byl s králem ubytován i Jiří z Poděbrad.⁵⁶ Další prominentní hosté byli rozmístěni do honosných domů na Dolním náměstí (*Untermarkt*) nebo v jeho bezprostřední blízkosti, zbylí členové výpravy zřejmě našli útočiště v dalších domech, obslužné složky doprovodu patrně musely vzít za vědek noclehem i mimo hradby města.⁵⁷

52 CDLS IV, s. 914, 915. Žádali Budyšín i Zhořelec o zajištění průjezdu do Vratislavi (*Geleitbrief*) — tamtéž, s. 911–914. Saští vévodové nakonec nedorazili.

53 R. URBÁNEK, *Věk poděbradský II*, s. 901. První noc strávili v Lysé nad Labem, kde přespali podruhé, nelze s jistotou doložit.

54 V žitavské kronice uložené v Christian-Weise-Bibliothek Zittau, Altbestand, Mscr. A 93, p. 266 je uvedeno datum vydání konfirmace 25. listopadu, stejně jako v kronice Christiana Lößnera (*Chronic Lößner III*), Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (dále SLUB), Mscr. Dresd. App 1674, p. 70. Její autor líčí, jak mladý král Ladislav, *ein hübscher gottsfürchtigen Jüngling*, přijel do Žitavy *am tage Catrina*, že ho doprovázelo mnoho pánů a že jednu noc přespal na radnici a pak jel do Zhořelce, kde přijal hold. Údaj přejímá i Tino FRÖDE, *Privilegien und Statuten der Oberlausitzer Sechsstädte*, Spitzkunnersdorf 2008, s. 44. R. URBÁNEK, *Věk poděbradský II*, s. 901, ale dokazuje, že král dorazil do Žitavy až 27. listopadu; listina není zachována. Privilegia Žitavě Ladislav konfirmoval ve Vratislavi a současně na pět let městu odpustil daně (26. a 27. 12. 1454) — CDLS IV, s. 926.

55 R. JECHT, *Fürstliche Besuche*, s. 30.

56 Dům v roce 1454 patřil Hansi Schulzovi, jemuž město na úpravy poskytlo finanční pomoc — R. JECHT, *Fürstliche Besuche*, s. 30.

57 Karl Gorrhelf Theodor NEUMANN, *Geschichte von Görlitz*, Görlitz 1850, s. 189; R. JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, s. 169.



V sobotu 30. listopadu se ve městě shromáždili zástupci ostatních měst Šestiměstí, aby na zhořelecké radnici králi složili holdovací přísahu jako králi českému, svému dědičnému pánovi a jeho dědici (*unserem allernädigsten angebohrnen Erb Herrn, und seinem Leibes Erben, Könige zu Böhmen*).⁵⁸ Ladislav pak svému hostitelskému městu znova potvrdil všechna privilegia (poprvé v Praze 4. června)⁵⁹ a dále ve zvláštních listinách prohlásil, že zemská šlechta i města (*Land und Städte*) mu poskytly mimořádné daně a pomoc, což nemá být na újmu jejich práv a svobod, jinými slovy, není to ani jejich povinnost, ani samozřejmost.⁶⁰ Nepochybně zaplněné náměstí tvořilo vnější kulisu celému ceremonálu. Zhořelec opět zastínil Budyšín a dosáhl svého dalšího triumfu, byť za nemalých finančních obětí.

Město uhradilo nejen ubytování a výživu králova užšího dvora, ale poskytlo základní stravu i jeho širšímu okruhu a zajistilo píci pro koně. Další výdaje si vyžádaly dárky prominentním dvořanům, např. oba komoří dostali krásné sukno v ceně 12 kop 28 pražských grošů, Jiřímu z Poděbrad město věnovalo samet zakoupený ve Vratislavi za 48 kop grošů. Nastupující hornoluzický zemský fojt Jindřich z Rožmberka dostal dva stříbrné koflíky s 24 zlatými, po devíti kopách grošů byli uctěni hofmistr a nejvyšší maršálek. Drobné odměny obdrželi i kuchaři, heroldi, trubači, pištcí, šašci, herci, apod.⁶¹ Ze složení obdarovaných osob je patrná nejen pestrost králova doprovodu, ale lze z něho i soudit, že kromě oficiálních ceremonií se ve městě konaly i různé kratochvíle, určené pro pobavení krále a jeho dvora.

Ladislav se ve Zhořelci zdržel necelé tři dny a jeho návštěva byla poslední z jedinečných holdovacích pobytů českých králů ve městě. Zhořelec však změna tras holdovacích cest nijak neohrozila. Město nadále prosperovalo a sílila i jeho politická emancipace.

NÁVRAT K TRADICI

Ke zdůraznění úlohy Budyšína jako centra královské správy Horní Lužice se vrátil Ladislavův nástupce Jiří z Poděbrad. Změnu trendu ve prospěch předhusitských zvyklostí vyjádřil již svou holdovací cestou, již po létech nasměroval do Budyšína. Pro město to byla významná událost, která je tradována v městské raně novověké historiografii. Vzhledem k počtu jeho kronikářských děl a jejich dosud neexistující — a těžko proveditelné — filiaci je těžké určit, z jakých zdrojů jednotliví autoři čerpali a nakolik starší předlohy obohacovali. Nicméně popis Jiřího přivítání v roce 1462 je zachycen poměrně plasticky se smyslem pro vystižení celé ceremonie. Škoda, že nelze tato líčení doplnit údaji z městských účtů, které se pro Budyšín nezachovaly.⁶²

58 Samuel GROSSER, *Lausitzische Merkwürdigkeiten*, Leipzig — Budissin, David Richter, 1714, I. Hauptteil, s. 130.

59 RAG, Urkunden 344/273; Urkunden 344/272 (Praha 4. června).

60 Listiny jsou datovány ve Zhořelci (30. listopadu 1454) a v Lubáni (1. prosince 1454) — regist in *CDLS IV*, s. 921.

61 *CDLS IV*, s. 917–918.

62 Popis adventu Jiřího z Poděbrad obsahuje např. druhý svazek již vzpomínané čtyřdílné kroniky města Budyšína zvané *Klahre-Wahren-Chronik*, StA Bautzen, U III, 188/ II,



Průvod Jiřího z Poděbrad čítající kolem 2 000 koní a 100 vozů se opět ubíral Žitavskou cestou, ale ze Žitavy se vydal k Budyšínu. Dne 9. května 1462 v pozdním odpolední (po nešporách) krále poblíž lomu před městskou branou při tzv. *Reichenturm* očekávalo procesí, v jeho čele kráčeli kanovníci budyšínské kolegiální kapituly s relikviáři, všichni oltářníci a kaplani se svými žáky, s kříži a zvonky, za nimi následoval kvardián s bratry františkány, za nimi pak šla městská rada se staršími a obcí chudých i bohatých, dále všichni řemeslníci se svými kříži, svícemi a puškami. Král na tomto místě sestoupil z vozu a od seniora kapituly přijal požehnání a purkmistr mu předal klíče od městské brány. V průvodu se pak odebral před kolegiální kostel sv. Petra, kde kapitula přednesla krátké latinské oratorium a nakonec kanovníci zazpívali *Te Deum laudamus*. Po této části ceremoniálu se král odebral do nedalekého Ortenburgu. K přenocování tedy nezvolil žádný z měšťanských domů, ale patrně méně pohodlný zeměpanský hrad. Zdůraznil tak svůj majestát a odstup od městského prostředí, možná i v důsledku vzpomínky na pobyt krále Ladislava v příliš hrdém a suverénním Zhořelci.

Druhý den ráno úderem sedmé hodiny se Jiří z Poděbrad v doprovodu svých dvořanů, knížat a pánů odebral do kostela, aby podobně jako kdysi král Jan Lucemburský vyslechl zpívanou mši.⁶³ Potom se všichni vydali do naproti stojící radnice, kde město Budyšín králi složilo přísahu věrnosti a poslušnosti.⁶⁴ Pravděpodobně se tak stalo i za další města a šlechtu Budyšínska.

Na holdu se zcela jistě nepodíleli Zhořelci, jehož zástupci zde pouze čekali, aby krále doprovodili do svého města, odkud Jiří pokračoval v cestě do Hlohova. Zhořelec opět na pohoštění krále a jeho dvora nešetřil. Ve svých účtech všechny údaje s Jiřího návštěvou radní vyčíslili na 300 kop grošů.⁶⁵ Patrně k ještě vyšší sumě by dospěl Budyšín. Ve Zhořelci se Jiří zdržel jen krátce, neboť spěchal k jednání do Gubenu a následně do Hlohova. Ze zhořeleckých účtů je patrné, že se ještě jednou ve městě zastavil na zpáteční cestě do Čech, kam odjel nejspíše 12. června 1462. Pobyty krále Jiřího však město nijak neovlivnily v jeho dalším politickém směřování. O šest let později

p. 414–415; obdobný zápis mají také *Annales Budissinenses* uložené v archivu budyšínské kapituly, Domstiftsarchiv Bautzen, Mscr. 3516 (E II. 29), kronika U III 165 v StA Bautzen, je zřejmě jejich novodobý opis. Uvedené anály byly sestaveny z různých záznamů a dovezeny až do prvních let 18. století.

63 Bylo tomu roku 1329 o velikonoční neděli *Cantate*. Při této příležitosti Jan vzal 21. května 1329 město pod svou ochranu — *CDLS 1*, s. 280–281, č. 200.

64 „Wir bürgermeister und Rathmanne die ganz Gemeine, alle Handwerker, arm und reich, und alle einwohner der Stadt Budissin, geloben und schwehren, dem durchlauchtigsten fürsten und herrn, Herren Georg Konige zu Böhheim, unsern Gnädigsten Herrn, der Cron zu Böhmen und seinen Königlichen leiblichen Erben, der erwehlet, und gecronet wird zu einen Konige, getreu geheuphen und gewärttig zu sein, und der Cron zu Böhmen seinen Schaden zuwenden, und seine fromme zu erwerben, und Nußtreulich gegen Sr. Gnaden zuhalten, alss treur frome Unterthanen gegen ihren Herren Schuldig undt pflichtig /zu thun/ seyn, ohne gefehrde, das helffe uns Gott und alle heiligen“ — viz Domstiftsarchiv Bautzen, Mscr. 3516 (stará signatura E II.29), p. 367; v rukopisu in StA Bautzen, U III 165, p. 375, chybí zmínka o Koruně.

65 R. JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, s. 195–197.

to byl právě Zhořelec, který — po převratu ve městě — jako první vypověděl Jiřímu poslušnost a postavil se na stranu „pravého“ krále Matyáše Korvína.⁶⁶

* * *

Závěrem je možné konstatovat, že ceremoniální podoba holdovacích cest českých králů do Horní Lužice má své kořeny v době vlády Jana Lucemburského a Karla IV., který povinnost připravit *adventus regis* požadoval od Budyšína. Základní body ceremonie zřejmě odpovídaly víceméně běžné praxi a skládaly se z aktů odehrávajících se ve veřejném prostoru před zraky početných diváků (přivítání před branami města, předání klíčů k hradbám, průvod městem do místa ubytování či na radnici) a z právně-rituálního aktu složení slibu věrnosti, jenž se odbýval mezi králem, jeho předními dvořany a grémiem protagonistů země, doplněných významnými hosty obou stran, a jehož dějiště bývaly radniční sály. Konkrétní průběh slavnostního vstupu a složení holdu lze sledovat až od konce 14. století z kusých zpráv (zhořelecké účty), nebo až z mladších městských historiografických děl. Je však otázkou, na kolik se do líčení pozdně středověkých ceremonií promítly zkušenosti raně novověkých kronikářů z podrobněji doložených vjezdů panovníků v 16. století.

RÉSUMÉ:

The objective of the rulers' oath-taking journeys was a visualized assumption of power over a given land. This consisted in a ceremonial reception, a feast for the king and his entourage, and the taking of an oath of allegiance. The ceremony for the royal arrivals in a town (*adventus regis*) was known in Upper Lusatia. It had evidently been performed under the Luxembourgs and was to take place in the administrative centre of the land, in Bautzen (see the provisions of a code of law titled *Maiestas Carolina*). To host a royal visit involving an arrival and an oath-taking ceremony was also the ambition of Görlitz, the second most important town in Upper Lusatia, whose political prestige was boosted at a time when it became the residential town of the newly created Duchy of Görlitz. Görlitz did not cease to feel it was the centre of an independent political and administrative region even after the death of its only Duke, John († 1396), when its powers were returned to the king of Bohemia. And since the rulers of the Crown of the Kingdom of Bohemia largely conceived an oath-taking journey to Upper Lusatia as part of an oath-taking excursion to Silesia, or to Wrocław, it was more convenient for them to stop over in Görlitz rather than driving on to Bautzen. This option was taken by King Albrecht Habsburg (1438) and Ladislaus the Posthumous (1454). It was only Jiří of Poděbrady who went to Bautzen (1462), having returned to the tradition and emphasised the central role of the town administered by a king's appointee, the reeve (*Landvogt; capitaneus*). The same tactic was deployed in the 16th century by the kings of Bohemia from the House of Habsburg.

The actual ceremonial arrivals that took place (*adventus regis*) in Bautzen or Görlitz were more or less in keeping with the established practice. They were a series of acts which were performed in public space with active participation of the town's secular and ecclesiastical elites and witnessed

66 Lenka BOBKOVÁ, *Česká koruna na sklonku středověku*, in: Lenka Bobková a kol., *Česká koruna na rozcestí. K dějinám Horní a Dolní Lužice a Dolního Slezska na přelomu středověku a raného novověku (1437–1526)*, Praha 2010, s. 60–63.



by crowds of spectators (reception outside the town gates, handover of keys to the town gates, a procession to the place of accommodation or the town hall), plus a legal and ritual act, taking an oath of allegiance, which usually took place in a narrower circle of dignitaries and guests in the town hall. The course of the ceremonial arrival and the taking of the oath can be re-enacted from brief reports (oldest accounts kept by the Görlitz council, or *Ratsrechnungen*, archived after the year 1375) and the town's earlier historiographic works. It is open to question, however, just how much the chroniclers reflected their personal experiences in the depictions of the late medieval ceremonies, or more detailed accounts of arrivals of early Modern Age rulers.

Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc., působí na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zaměřuje se na dějiny vedlejších zemí Koruny české, dějiny severních Čech a strukturu české šlechtické obce v 15. a 16. století, dále na období vlády prvních Lucemburků v Českém království, formování panovnického dvora ve 14. a 15. století a na českou pozdně středověkou společnost (lenka.bobkova@ff.cuni.cz).